

УДК 7.035/036

РОК-МУЗИКА: НА ШЛЯХУ ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ**Васильєва Л.Л.**

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті висвітлено місце концептуальних альбомів в історії рок-музики та художньої культури другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Проаналізовано їх роль як творів концептуального мистецтва в широкому історичному контексті. Виявлено специфіку прояву концептуалізації в рок-музиці. Визначено субжанри рок-музики, в яких переважно з'являються концептуальні альбоми.

Ключові слова: рок-музика, концептуальний альбом, субжанр, прогресив-рок, hard-and-heavy.

Постановка проблеми. Образна сфера художньої культури будь-якого століття невіддільна від характерної мови і стилю епохи. Постмодерному типу образів у літературі, драмі, публіцистиці, академічній музиці відповідає образний стрій рок-музики в масовій культурі. Рок, на відміну від інших складових масової музики, живиться безпосередньо імпульсами реальної дійсності, виробивши й усталюючи художні нормативи, адекватні для відтворення життєвідчуттів сучасної людини.

Однією з характерних рис сучасної художньої творчості можна вважати концептуальне мистецтво, що вимагає не емоційної реакції, а інтелектуального осмислення. Аналогічні тенденції, на наш погляд, спостерігаються і в рок-музиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальне мистецтво часто постає предметом дослідження. Науковцями осмислюється місце концептуалізму в мистецтві ХХ століття (О. Бобринська), обґрунтовується виняткова роль мистецтва в сучасній культурі, яка спричинює його концептуалізацію (Дж. Кошут), аналізуються типи ідей в концептуальному мистецтві (Ю. Саліженко), досліджуються питання щодо умов публічності та організації огляду творів концептуального мистецтва (В. Бичков). Особливості прояву концептуалізму в академічній музиці ХХ століття аналізує Н. Гуляницька. Щодо масової музики ідея концептуальності науковцями не розглядається. Рок-музика складає виключення. Саме в її сфері виникли концептуальні альбоми, загальні музичні особливості яких досліджує С. Савицька, а з точки зору музичної драматургії і побудови великої форми аналізують Л. Васильєва та І. Палкіна.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поза увагою мистецтвознавців залишається широкий історичний контекст, а саме: роль концептуальних альбомів рок-музики в художній культурі другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Мета статті полягає у визначенні субжанрів рок-музики, які тяжіють до концептуалізації та дослідженні можливостей вписати концептуальні альбоми рок-музики в постмодерний культурний контекст.

Виклад основного матеріалу. Термін «concept art» («мистецтво концепту») з'явився 1963 року. Американський художник Генрі Флінт в однойменному есе вживає його для позначення виду мистецтва, специфічною рисою якого є нерозривний зв'язок з мовою [10, с. 30]. 1967 року цей термін був замінений художником Солом ЛеВіттом

на «conceptual art» («концептуальне мистецтво») і втратив виключно-мовну орієнтацію [3, с. 12]. У 1969 році художник Джозеф Кошут проголосив усе мистецтво «концептуальним (за природою), тому що мистецтво існує лише концептуально» [18, с. 164].

Насьогоднішній день існує два ракурси дослідження феномену концептуального мистецтва: історичний та філософський. Згідно першого, термін «концептуальне мистецтво» позначає виключно мистецький рух, що мав місце в Західній Європі та США між 1966 та 1972 роками. Отже, концептуальними можуть бути названі лише твори, які з'явилися протягом цього періоду [19].

Згідно другого, філософського, підходу, концептуальним є мистецтво, яке наголошує на ідеї, на інтелектуальній складовій та її сприйнятті і розуміється як певна форма інформації. Глядач-слухач має задіяти максимум інтелектуальних зусиль, щоб зрозуміти цю ідею. Ю. Саліженко зауважує, що «можливо, саме через це концептуальне мистецтво не вийшло за межі вузького кола концептуалістів, адже було надто складним для осмислення з боку широкої публіки» [5, с. 295].

Проаналізуємо, що відбувалося протягом вказаного періоду (1966-1972 роки) в рок-музиці. 1966 року американська серф-група «The Beach Boys» випустила альбом «Pet Sounds», який на сьогоднішній день вважається першим концептуальним альбомом в масовій музиці. Окрім звичних гітар та клавішних, музиканти застосували духові та струнні інструменти, терменвокс, клавесин, вібрафон, орган та ужиткові речі: велосипедні дзвінки, свистки, банки з-під «Кока-коли» тощо. Це сприяло створенню унікально багатого звуку, незвичного для масової музики тих часів. Платівка надихнула інших рок-музикантів на експерименти із звучанням та використання різних музичних інструментів. Пісні альбому поєднані не лише незвичним звучанням, але й спільними темами – труднощі дорослішання, конфлікт з оточуючим світом, пошуки кохання і розчарування у невдалих стосунках, невпевненість, сумніви. Альбом спочатку до кінця витриманий в одному настрої. Після виходу альбом зайняв десяту позицію в хіт-параді американського журналу Billboard, та друге у Великій Британії [15].

В травні 1967 року вийшов альбом британської біт-рок-групи «The Beatles» «Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band». Музиканти також підійшли до альбому як до цілісного твору з певною концепцією: виконання композицій відбувається від

імені вигаданої групи сержанта Пеппера. Це дозволило музикантам радикально змінити імідж, відчувати себе артистами, а не просто виконавцями пісень. Концепції альбому підпорядковані порядок композицій (альбом починається з заголовної пісні – Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band, що представляє публіці оркестр і її вигаданого лідера Біллі Ширса) і обкладинка альбому (музиканти одягнені в химерні костюми, а їх воскові фігури першої половини шістдесятих стоять осторонь) [16].

1968 року британська рок-група «The Pretty Things» випустила психоделічний концептуальний альбом «S.F. Sorrow» – опис життя та страждань вигаданого персонажа Себастьяна Ф. Печалі. Основною ідеєю альбому є розуміння людської нікчемності, підпорядкованості зовнішнім травмуючим обставинам, а «суспільство буде тільки радіти, якщо ти покінчиш із собою, коли постарієш, відслуживши йому більшу частину свого життя» [11].

1969 року також британська хард-рок-група The Who випустила на двох дисках альбом «Tommy». Вперше в історії рок-музики, альбом був позначений як рок-опера. Сюжет розказує про хлопчика, який внаслідок психотравмуючих подій став сліпоглухонімим, пережив багато знущань та випробувань (в тому числі славою), одужав і досяг просвітлення. На підтримку платівки був організований дворічний гастрольний тур. Серед наймасштабніших виступів протягом цього туру назвемо фестивалі «Вудсток» (1969), «Острів Уайт» (1970) та концерти в Метрополітен-опера. Турне отримало схвальні відгуки від музичної громадськості, а альбом вважається одним з найвпливовіших записів в історії рок-музики [12].

Музичний критик Марти Бейлес, стверджує, що хард-рок був більш прийнятним для аудиторії, ніж «сурогатний арт-рок» – типовий стиль для культурного середовища кінця 1960-х: «Tommy вважали більш достовірним, тому що це був хард-рок, а не сфабрикований Мусоргський... до того ж сюжет альбому унікав типових псевдоромантичних тем арт-року (нудотні казки і апокаліптична туга) на користь більш актуального предмета самої масової культури» [9, с. 224].

1970 року американці Е.Л. Уеббер та Т. Райс випускають концептуальний альбом «Jesus Christ Superstar». Твір починається входом Господа у Єрусалим, а завершується розп'яттям, описуючи біблійні події, не дотримуючись церковних традицій. Головну увагу зосереджено на протиставленні поглядів Ісуса та Іуди, який бачив рух послідовників Ісуса як світську боротьбу за права євреїв, а не як релігійну течію. Альбом у 1971 році очолив «Billboard 200», був № 6 в 1972 році в «UK Single Chart», через рік після виходу був поставлений на Бродвеї як рок-опера, а 1973 року – екранізований [17].

1971 року хард-рок група «Led Zepplin» випустила концептуальний альбом «Led Zepplin IV», присвячений розкриттю ідеї вибору між руйнівним прогресом та дбайливим ставленням до планети. Навіть у XXI столітті, через 30 років після виходу, альбом займає чільні місця в рейтингах різних музичних журналів [14].

Наведені вище приклади вказують на наявність в рок-музиці того періоду концептуальних

альбомів (що суттєво відрізняє її на тлі інших в масовій музиці), на високий ступінь їхньої популярності та внесок в історію масової музичної культури взагалі і рок-музики зокрема і дозволяє віднести названі альбоми рок-музики до концептуальних і за історичним, і за філософським підходами.

В рок-музиці ідея концептуалізації дещо модифікується. Так, за В. Сировим, концептуальний альбом «об'єднується однією ідеєю та має вибудовану послідовність номерів, іноді ускладнену тематично, або інтонаційними зв'язками» [7, с. 117].

І. Палкіна визначає концептуальний альбом як «жанр вокально-інструментальної або інструментальної музики, який характеризується циклічною або контрастно-складеною формою, цілісністю на основі спільної тематики, ідеї або сюжетної лінії» [4, с. 84] і виділяє два типи концептуальних альбомів: вокальні цикли, об'єднані спільною темою або ідеєю, що більше проявляється у тексті, ніж у музиці; циклічні композиції, з чіткою сюжетною лінією, яка прослідковується від твору до твору. У другому випадку в них присутній «такий тип зв'язку між складовими, при якому поєднані елементи набувають нових якостей, не властивих їм у роз'єднаності» [8, с. 98].

Прагнення розвивати сюжет не лише в тексті, а й в музиці зумовило необхідність посилення музичних зв'язків між композиціями. Так «Tommy» починається увертюрою і складається з 22 номерів, об'єднаних наскрізним розвитком та відозвінами лейтмотивів. Саме наявність лейтмотивів та їх розвиток дозволили музикознавцям назвати «Tommy» першою рок-оперою.

Підвищення ролі інструментального начала стало передумовою появи інструментальних концептуальних альбомів (рок-сюїт). Серед найвідоміших назвемо «Days Of Future Passed» групи «Moody Blues», в якій зображений день звичайної людини від «Початку дня», через «Зорю», «Ранок», «Обідню перерву» до «Вечора», «Ночі».

В. Сиров зауважує, що в концептуальних альбомах «рок-музиканти стояли на порозі відкриття принципово нової циклічної форми, де симфонізація виступає елементом музичної драматургії наскрізного типу» [6, с. 45].

Те, що в концептуальних альбомах рок-музиканти впритул підійшли до використання симфонізму як методу музичного мислення можна вважати етапним явищем в історії розвитку рок-музики.

Тенденцію рок-музики до концептуалізації, приклади якої наведені вище, найкраще виражали учасники британської групи прогресивного року «Gentle Giant». В своїй творчості вони наслідували принципу «розширювати межі популярної музики, ризикуючи стати вкрай непопулярними» [13].

Концептуальні альбоми в рок-музиці не обмежуються вказаним періодом, що дозволяє припустити домінування філософського підходу до їх визначення, а також вказує на розуміння авторами альбомів власних творів саме як творів мистецтва. Серед концептуальних альбомів назвемо також роботи арт-рок групи Pink Floyd «The Dark Side of the Moon» (1973), «Wish You Were Here» (1975), «Animals» (1977), «The Wall» (1979); прог-метал групи Ayreon

«The Final Experiment» (1995), «Actual Fantasy» (1996), «Into the Electric Castle» (1998), «Universal Migrator» (2000), «The Human Equation» (2004), «01011001» (2007), «The Theory of Everything» (2013); пауер-метал групи Avantasia «The Metal Opera» (2001), «The Wicked Trilogy» (2002), «The Scarecrow» (2008), «The Wicked Symphony» (2010), «Angel of Babylon» (2010), «The Mystery of Time» (2013), «Ghostlights» (2016); панк-групи Green Day «American Idiot» (2004), «21st Century Breakdown» (2009); хеві-метал групи Manowar «Gods of War» (2007); російських гуртів Аква-ріум («Радіо Африка», 1983), Сплін («Ліхтар під оком», 1997), ДДТ («Світ номер нуль», 1998), Епідемія («Ельфійський рукопис», 2004).

У 1990-2000-х роках концептуальні альбоми поширилися серед музикантів hard-and-heavy, особливо коли провідною темою творчості групи обрали міфи та легенди (Rhapsody, Blind Guardian, Therion, Bal-Sagoth, Battlelore). В такому випадку, на наш погляд, можна вести мову про панкконцептуалізм творчості.

Носієм естетичної цінності в творі концептуального мистецтва є ідея як центр мистецького твору. Ю. Саліженко виділяє три типи ідей у концептуальному мистецтві: а) арт-рефлексивні ідеї; б) соціально-політичні ідеї; в) філософські ідеї [5, с. 298]. На нашу думку, концептуальні альбоми в рок-музиці відносяться до усіх трьох типів (наприклад, альбом групи The Beatles «Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band» може бути віднесений до першого типу) але найчастіше – до другого та третього.

В. Бичков наголошує, що в концептуальному мистецтві «організуються спеціальні простори, в результаті чого створюється особливе візуально та енергетично активне багатомірне просторове середовище, яке цілком поглинає у реципієнта, підпорядковує його своїм законам, оволодіває всією його психосоматикою» [2]. Угорські соціологи зауважують щодо атмосфери рок-концерту: «простір, що звучить, немов розкриває намет над слухачами, і їх хвилювання стають спільними.... В закритій залі музика ортає слухачів, відризає, відокремлює їх від зовнішнього світу, щоб

навіяти тим, хто знаходиться всередині, відчуття взаємозв'язку» [1, с. 118].

Отже, спостерігаємо прямі аналогії між організацією концепт-просторів для реалізації вузлових моментів композиції в концептуальному мистецтві та рок-музиці.

Як свідчить наведений вище перелік та музикознавча література (С. Коротков, І. Палкіна, Є. Савицька, В. Сыров, Д. Ухов, М. Федорова, А. Цукер, Н. Щербакова), концептуальні альбоми найчастіше мають місце в двох субжанрах рок-музики – арт-(прогресив)-року та hard-and-heavy.

Перший з них презентує сплав рок-музики з досягненнями професійної композиторської творчості минулих століть та сучасності, електронною музикою, симфонічним та джазовим авангардом. Другий – поєднавши ознаки інших субжанрів (рок-н-ролу, фолку, панку, психоделії та прогресиву), створив нову якість, що стала основою формування комплексу художніх прийомів рок-музики і визначила весь її подальший розвиток.

Отже, спостерігаємо стилістичне наближення важкого року і прогресиву, що пояснює причину появи концептуальних альбомів саме в цих субжанрах рок-музики і підкреслює їх важливу роль у розвитку культури другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Висновки і пропозиції. Рок-музика, майже із самого початку свого існування, активно шукала шляхів подолання обмежень масової культури, до якої була віднесена за свою популярність серед молоді. Одним із напрямків її розвитку стала концептуалізація. Концептуальні альбоми в рок-музиці виникли одночасно із появою відповідних творів в інших видах мистецтва, але значно перевищили їх за кількістю. Серед субжанрів рок-музики найактивніше концептуальні альбоми виникають в прогресив-року та hard-and-heavy. Майже кожна концептуальна робота в рок-музиці другої половини ХХ століття ставала етапною на шляху її розвитку, одночасно заслуговуючи високої оцінки музичних критиків, популярності серед широкій аудиторії та витримуючи випробовування часом.

Список літератури:

1. Бачкан Э. Движение «бит» в Венгрии с точки зрения музыкальной и молодежной социологии / Э. Бачкан, Л. Варади, И. Витани, П. Макара, Р. Манхин. – Будапешт, 1972.
2. Бычков В. Эстетика. Электронный ресурс. Режим доступа: http://lib.aldebaran.ru/author/bychkov_40.html
3. Левитт С. Параграфы о концептуальном искусстве / Пер. Полины Журавской // Художественный журнал. – 2008. – № 69. – С. 25-31.
4. Палкіна І.І. Жанр концептуального альбому як приклад великої форми в рок-музиці (спроба класифікації) / І.І. Палкіна // Мистецтвознавчі записки. – Київ: НАКККиМ. – 2012. – С. 82-87. – Електронний ресурс. Режим доступу: https://elibrary.ru/elibrary_21152673.pdf
5. Саліженко Ю. Ідея як пізнавальна та естетична цінність у творах концептуального мистецтва. – Електронний ресурс. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nznuaa/.../29.pdf
6. Сыров В.Н. Стилиевые метаморфозы рока или путь к «третьей» музыке: монография / В.Н. Сыров. – Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского университета, 1997. – 210 с.
7. Сыров В.Н. Рок и классическая музыка. К проблеме контакта / В. Сыров // Музыкальная Академия. – 1998. – № 2. – С. 141-147.
8. Щербакова Н.Ю. Особенности формирования целостности в камерно-вокальных циклах / Н.Ю. Щербакова // Музичне мистецтво: зб. наук. праць. – Донецьк, 2009. – Вип. 9. – С. 98-104.
9. Bayles Martha. Hole in Our Soul: The Loss of Beauty and Meaning in American Popular Music. – University of Chicago Press, 1994.
10. La Monte, Young. An Anthology of Chance Operations. L. Young & J. MacLow, 1963.
11. https://ru.wikipedia.org/wiki/S.F._Sorrow
12. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Tommy_\(альбом\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Tommy_(альбом))
13. https://uk.wikipedia.org/wiki/Gentle_Giant

14. https://uk.wikipedia.org/wiki/Led_Zeppelin_IV
15. https://uk.wikipedia.org/wiki/Pet_Sounds
16. https://uk.wikipedia.org/wiki/The_Beatles
17. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ісус_Христос_-_суперзірка
18. Kosuth Joseph. Art After Philosophy / Conceptual Art: a Critical Anthology / Eds. Alexander Alberro and Blake Stimson. Massachusetts Institute of Technology. 1999.
19. Lippard Lucy R. Six years: the dematerialization of the art object from 1966 to 1972 / ed. Lucy R. Lippard. New York: Praeger, 1973.

Васильева Л.Л.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

РОК-МУЗЫКА: НА ПУТИ К КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье описано место концептуальных альбомов в истории рок-музыки и художественной культуры второй половины XX – начала XXI века. Проанализирована их роль как произведений концептуального искусства в широком историческом контексте. Определена специфика проявления концептуализации в рок-музыке. Определены субжанры рок-музыки, в которых преимущественно появляются концептуальные альбомы.

Ключевые слова: рок-музыка, концептуальный альбом, субжанр, прогрессив-рок, hard-and-heavy.

Vasylieva L.L.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

ROCK MUSIC: ON THE WAY TO CONCEPTUALIZATION

Summary

The article covers the place of conceptual albums in the history of rock music and culture of the second half of the XX – the beginning of the XXI century. Their role as works of conceptual art in a wide historical context is analyzed. The specificity of the manifestation of conceptualization in rock music is revealed. The sub-genres of rock music, in which conceptual albums appear predominantly, are defined.

Keywords: rock music, conceptual album, sub-genre, progressive rock, hard-and-heavy.